ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

# “АВЕСТО”ДА ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАР

**Равшан Икрамов**
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти доценти

**Бердияр Сапаров**
Тошкент давлат аграр университети доценти

**Асқар Сапаров**
Тошкент давлат аграр университети талабаси

## АННОТАЦИЯ

Мақолада қадимий аждодларимизнинг ҳуқуқ ва бурчлари тўғрисида буюк маънавий меросимиз “Авесто”да илгари сурилган фикрлар ҳақида сўз юритилади.

**Калит сўзлар:** Авесто, Зардушт, Аҳура Мазда, Вандидод, Гоҳлар, Ясна, ҳуқуқий маданият, тарбия, ер, сув, қонун, жиноят, жазо.

# LEGAL VIEWS IN “AVESTO”

## ABSTRACT

The article talks about the rights and duties of our ancient ancestors, about the ideas put forward in our great spiritual heritage “Avesto”.

**Keywords:** Avesto, Zoroastr, Ahura Mazda, Vendidod, goths, Yasna, legal culture, upbringing, land, water, law, crime, punishment.

## КИРИШ

“Авесто”да Яқин ва Ўрта Шарқ халқларининг ҳуқуқий қарашлари ўз ифодасини топган. Унда ҳуқуқий қоидалар тартибли тарзда берилмаган бўлса ҳам ўша даврнинг ҳуқуқий муносабатларини акс эттиради. Ҳозирги замон тасаввурларидан келиб чиққан ҳолда “Авесто”да жиноят ва жазо, фуқаролик, оила ва никоҳ, мулк, ер- сув билан боғлиқ масалаларни тартибга солувчи ҳуқуқий соҳаларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Ахлоқий қоидалар сингари ҳуқуқий қоидалар ҳам “Авесто”да диний руҳ билан суғорилган. Улар ҳам худо томонидан ўрнатилган илоҳий қонунлар бўлиб, бош ҳакам сифатида худо Аҳура Мазданинг ўзи кўрсатилган.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

“Вандидод”нинг (“Девларга қарши қонун”)нинг 13,14-бобларида сувни тежаш, уни қадрлаш, ундан унумли фойдаланиш ҳақидаги қоидалар битилган. Унда ҳар куни экинни икки марта суғориш мумкинлиги, ҳар бир экин экувчи бир белкурак кенглик ва чуқурликдаги ариққа сиғадиган сув олишга ҳақли эканлиги, сувни тақсимлаш билан коҳинлар шуғулланиши, сувни ифлослантиришни тақиқловчи қоидалар битилган. Бу қоидаларни бузганларга нисбатан мажбурий меҳнатга жалб қилиш жазоси белгиланган.

## АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Қадимги даврларда ва ўрта асрларда ҳам худди “Авесто”да тасвирланганидек суд жазоси ўзининг шафқатсизлиги билан ажралиб туради. Жазолаш воситаси сифатида, ўт ва қиздирилган темир ва бошқа воситалар қўлланилган. Айбдорларга қамчин билан уришдан тортиб то ўлим жазосигача қўлланилган. “Авесто”да атроф- муҳитни (ер, сув, ҳаво) ифлослантиришни жиноят деб билиб, ана шундай ҳаракатларни содир қилган шахсларни тан жазоси билан ёки 400 қамчи билан жазолашни назарда тутган. Бироқ тан жазоси бошқа мажбурияти билан ҳам алмаштирилиши мумкин бўлган. Бундан шу нарсани англаш мумкинки, “Авесто” жамиятда ҳуқуқий маданиятни оширишга ва ҳуқуқ манбаси сифатида кўпгина ижтимоий муносабатларни тартибга солишга хизмат қилган. Ундаги тартибга солиш, жазо усули юксак инсоний қадр- қимматларга асосланган. У табиат, ер, сувни муқаддас деб билган ва уларга қарши чиққан ёвуз кимсаларни жазолаган.

“Эй, Сипийтмон Зардушт! дейилади муқаддас манбада:

Ҳеч ким сув ва ёниб турган олов қаршисида густоҳлик қилмасин. Ҳеч ким ўз қўшнисидан олган омонатидан тониб, ёлғон сўйламасин”.

“...Сув ва ёниб турган олов қошида қасамини бузган одамнинг ёзуғи авф этилмасдир. У иккинчи дафъа тавбага кўз тутолмагай”.

“Покиза сув ва ёниб турган олов қаршисида густоҳлик қилган зотнинг дўзахда топгуси жазоси бу дунёнинг жамийки дарду озорларидан мудҳишдир”. ( “Авесто”. Вандидод, 4- Фаргард, 121-122 бетлар).

“Авесто”да ердан унумли фойдаланиш, уни ифлосланишдан сақлаш ҳақидаги қоидалар, уларга риоя қилмасликнинг ҳуқуқий оқибатларига алоҳида ўрин ажратилган. Одам ёки ит ўлигини ерга кўмиб, уни олти ойгача қазиб олмаган киши минг дарра, агар бир йилгача қазиб олмаса икки минг дарра билан уриш кўрсатилган. Табаррук манбада оилавий муносабатларни тартибга солишга қаратилган  кўплаб қоидалар мавжуд.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

“Авесто”да жамият бир бутун ижтимоий тузум сифатида тасвирланади ва бунда давлат муассасалари билан жамоат ташкилотлари баҳамжиҳат фаолият кўрсатишлари кераклиги таъкидланади.

Жамиятда эса шоҳ, бош вазир, вазирлар, бош мўбод(коҳинлар сардори), қўшин бошлиқлари, сарбозлар, олимлар, мударрислар, табиблар, устоз, муаллимлар, воизлар, ҳунармандлар, деҳқонлар, чорвадорлар, раис, боғбонлар, мироб, котиб ва шу сингари ижтимоий табақалар бўлиши айтилади. Улар тавсифланиб, ҳуқуқ ва бурчлари батафсил баён этилган.

Жамиятни бошқариш учун Илоҳий Низом ва Одил Низом(Оша) зарурлиги айтилиб, давлат маҳкамаларида ва жамоат ташкилотларидаги барча йўналишлар шу Низомлар доирасида фаолият кўрсатишлари керак бўлади. Илоҳий Низом талаблари “Авесто”нинг “Вандидод” ва “Ҳот” дафтар(китоб)ларида баён этилган. Илоҳий Низомларга кўра одам фаолиятининг барча йўналишлари эзгулик руҳи билан суғорилиши шарт бўлган. Аҳура Мазда одамларни эзгу фикратда, эзгу каломда ва эзгу амалда сусткашлик қилмасликка даъват этади.

Оламни яратган, эзгулик нурини таратган ва одамлар фаолиятини ўз фаришталари орқали назорат қилиб борадиган Аҳура Мазда(Ягона тангри) “Вандидод”да одамлар ёмон фаолиятлари учун шу ёруғ дунёда жазоланиши кераклигини Зардуштга тайинлайди. Масалан, кимда- ким била туриб дин ва эътиқодни бир зардуштийга ўргатмаса арзон ўлим билан жазоланиши кераклиги айтилади.

## МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Таълим ва тарбия жараёнида устоз ва шогирд бурчи ҳамда маъсулияти Низом- қонунда белгиланган. Бунга кўра Устоз Аҳура Мазда ўгитлари ва талабларини қандай бўлса шу мазмунда ўқувчига етказиши керак бўлган. Ўқувчилар илоҳий ва дунёвий Низом талабларини яхши ўзлаштириб олишлари зарур бўлган. Қизлар 7 ёшдан 15 ёшгача, ўғил болалар эса 7 ёшдан 17 ёшгача ўқиши мажбурий ҳисобланган. Кейин ихтиёрий равишда ўқишни давом эттириши мумкин.

“Авесто”нинг Ясна,32- Ҳотида ёмон тарбиячилар ва уларнинг фаолияти қораланади. Жумладан, бу ҳолат қуйидагича ифодаланган:

“Ёмон тарбиячи ўз таълими билан илоҳий сўзларни тескари қилади ва тириклик идрокини хароб айлайди.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

Ҳақиқатда, у одамларни ростликнинг бебаҳо сармоясидан ва Эзгу Ниятдан баҳрасиз айлайди”.

Эй, Мазда! Эй, Ашаҳ- Ҳақиқат! дейилади манбада:

“Ҳақиқатда, ўшалар тирикликни тубанликка итариб ташлашади. Улар каззоб дурвандларни улуғ санаб, кўкларга кўтарадилар. Аёл ва эрларни илоҳий каломлардан баҳрасиз қиладилар.

-Эй, Мазда!

Улар ҳақиқат йўлидаги ашаванларга ғов бўладилар”.

“Улар бу таълимотлари билан инсонларни энг солиҳ амаллардан манъ этадилар.

Улар оламлар аҳли тириклигини ўзларининг адаштиргувчи ҳукмлари билан паришон этадилар”. (“Авесто”. Ясна, 32- Ҳот, 14 бет)

Бу фикрлар давом эттирилиб, 33- Ҳотда:

“Ҳар ким бу дунёда тирикликни бунёд этгувчи қонун бўлган Ашаҳ- Ҳақиқат таълимоти асосида яшаши лозим”лиги уқтирилади.

Шу Ҳотнинг 2, 3- бандларида қуйидаги фикр билдирилади:

“Ҳар ким андиша, сўз ёхуд икки қўли билан дурванд- ёлғон билан курашса, унинг издошларини яхши йўлга бошлаёлса, Мазда Аҳуранинг муҳаббатини қозонади”.

“-Эй, Аҳура!

Ҳар ким ҳақиқат йўлидаги ашаван билан- хоҳ қариндоши, хоҳ ҳамкори, хоҳ дўст- ёри бўлсин- энг яхши алоқада бўлса ва кимда- ким ўз ғайрати туфайли мавжудотни ҳифз- ҳимоя айласа, у Ҳақиқат- Ашаҳ ва Эзгу Ният саройида абадий саодатга восил бўлади”. “-Эй, Мазда!

Мен Сени ардоқлайман ва Сендан ўтинаман: ишончсизлик ва сустниятлилик ўртадан кўтарилсин. Қариндош- уруғлар калтафаҳмликдан; ҳамкорлар яқинлар алдовидан; дўст- ёрлар фитна аҳлидан омонликда бўлиб, олам ёмон раҳбарлардан халос бўлсин”. (“Авесто”. Ясна, 33- Ҳот, 15 бет)

“Авесто”да оила- никоҳ масалаларига алоҳида эътибор берилади. Эр-хотиннинг бир-бирига хиёнат қилганлиги, никоҳсиз эр-хотинлик муносабатида бўлганлик учун тан жазоси белгиланган. Унда яқин қариндошлар билан қон қўшилиши, никоҳ қилиниши, айниқса, подшолик таҳтини мустаҳкамлашга асос солувчи, шоҳлар оиласидаги ўзаро никоҳ диёнатли ҳисобланарди.

Ўша даврда эркаклар роппа- роса 16 ёшдан уйланиб, бир нечта хотин олиш ҳуқуқига эга бўлган. Ҳамма вақт биринчи хотин бошқаларига бош

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

бўлган. Умуман, зардуштийлдикда оилавий бурч ва фарзанд тарбияси алоҳида ўрин тутади.

“Авесто” саҳифаларини кўздан кечирар экансиз унда ҳозирги замон ҳуқуқининг асосий тамойиллари ва қоидалари ўз ифодасини топганига ишонч ҳосил қиласиз. Чунончи берилган сўз, олинган мажбурият ва қасамни қатъий туриб бажариш зардуштийлик эътиқодлари бўйича ниҳоятда қадрланган. Шунингдек, савдо- сотиқ ишларида мажбурият ва шартномаларга қатъий амал қилиш, омонатни, яъни қарзни ўз эгасига вақтида қайтариш каби иймонлилик ва диёнатни англатувчи эзгу ҳислатлар доимо қадрланиб келинган. Таъкидланишича, агар қарз олган одам қарзини вақтида қайтариб бермаса, барибир у тунда бировнинг уйига ўғриликка кирган одамга ўхшайди. Бу ҳолат “Авесто”нинг “Вандидод” қисми тўртинчи фаргардида қуйидагича изоҳланади: “Кимда-ким қарзни ўз эгасига қайтармаса, унинг бу амали ўша омонатни ўғирлаган билан баробар бўлади. Қарз олган киши омонатни уйида сақласа, ҳар кун ва ҳар тун унга қўл урса ва ўзиники, деб гумон қилса, унинг бу амали омонатни иккинчи марта ўғирлаган билан баробардир”.

(“Авесто”, Вандидод, Тўртинчи Фаргард, 116 бет).

Қасам ичиб, аҳд қилган киши ўз аҳдини бажармаган тақдирда унга процессуал нормалардан Ордалия(синаб кўриш ёки жазо бериш) қўлланилган. Жумладан, “Авесто”да ичилган қасам ҳам олти турли бўлиши кўрсатилган:

“-Эй, дунёни яратган Зот!

Эй, Ҳақиқат!

Қасамларнинг саноғи нечадир?

Аҳура Мазда жавоб берди:

-Менинг қасамларим олтита: биринчи- сўз қасами; иккинчи-қўл қасами; учинчи-қўй қасами; тўртинчи-сигир қасами; бешинчи-одам қасами; олтинчи-экин қасами; энг яхши, энг обод, энг серҳосил заминдаги экин”. (“Авесто”, Вандидод, Тўртинчи Фаргард, 117 бет).

Муқаддас манбада ҳар бир ичилган қасамнинг жавобгарлиги, уни бузганларга бериладиган жазо турлари ҳам аниқ белгилаб берилган:

“-Эй, дунёни яратган Зот! дейилади “Авесто”да,

Эй, Ҳақиқат!

Кимда-ким сўз қасамини бузса, гуноҳининг жазоси нечук?

Аҳура Мазда жавоб берди:

- Уч юз қамчини аспаҳиҳ- ашатра билан, уч юз қамчин саравушу- чарана билан саваланади”.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

- Эй, оламни яратган Зот!

Эй, Ҳақиқат!

Кимда-ким одам қасамини бузса, гуноҳининг жазоси нечук?

Аҳура Мазда жавоб берди:

- Тўққиз юз қамчин аспаҳиҳ- ашатра билан, тўққиз юз қамчин саравуш-чарана билан саваланади".

-Эй, оламни яратган Зот!

Эй, Ҳақиқат!

Кимда-ким экин қасамини бузса, гуноҳининг жазоси нечук?

Аҳура Мазда жавоб берди:

-Минг қамчин аспаҳиҳ- ашатра, минг қамчин саравашу- чарана билан саваланади". (Авесто". Вандидод, 4- Фаргард, 117-118 бетлар)

"Авесто"да жиноятларни ҳуқуқий жиҳатдан тўғри баҳолашда, уларнинг объектив, яъни ҳаққоний томонини аниқлашга катта аҳамият берилган.

Зардуштийлик таълимотига кўра ёлғон гапириб гувоҳлик бериш, бировни алдаш гуноҳ, яъни жиноят ҳисобланган. Зардушт ўз таълимотидан сабоқ олгани йиғилган кишиларга буни қуйидагича тушунтирган. "Ҳамиша ҳақиқат ва ростликка амал қилсанг забардаст ва қудратли бўлғайсан" деб таъкидлайди.

"Ҳақ сўздан ўзга ҳеч нарса тўғрисида ўйлама, ҳақ сўздан ўзга ҳеч нарса ҳақида суҳбатлашма, ҳаққоний амалдан ўзга ҳеч нарса билан шуғулланма.

Ёлғон гапириб тирик қолгандан кўра рост гапириб ўлган яхши. Ўз нафсини енгиб жиловлаб ололмаган киши, ҳеч нарса устидан ғолиб чиқолмайди".

Ёмонлик, ёлғоннинг оқибати хорлик эканлиги, бу ишлар ёвуз кучлар, девларнинг кирдикорлари эканлиги танқид қилинади:

"-Эй, девлар! дейилади манбада:

Сизнинг барчангиз қабиҳ ниятга қариндошсиз. Сизларни азалдан қўллаб-қувватлаб, асраб- авайлаб келаётган куч каззоб ва худбинликдан ўзга нарса эмас.

Бу ёлғон ва мунофиқона амалларингиз билан етти иқлимга ном таратдингиз ва охир- оқибат шарманда бўлдингиз".

"Шу йўл билан сизлар одамларни чалғитдингиз, улар энг қабиҳ амалларга қўл урдилар ва девларнинг муҳиблари деб ном қозондилар".

"Шунингдек, қабиҳ ният жаҳонни хароб қилиш мақсадида сизга ва дурвандларга ўргатган ёвуз андиша, калом ва амал воситасида одамларни

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

алдадингиз ва абадий саодатдан бебаҳра қилдингиз”. (“Авесто”. Гоҳлар, Ясна, 32- Ҳот, 13 бет)

Келтирилганлардан кўринадики, зардуштийлик таълимотида ростлик ва ҳақиқат учта маънавий – ҳуқуқий ғояга асосланади: эзгу фикр, эзгу калом, эзгу амал. Зардушт бу учликка амал қилган кишининг қалби беҳад покиза бўлғай деб уқтиради.

Бундан ташқари “Авесто”да кимки итни урса ҳаёти қийинчиликда ўтиши, агар ит оч бўлса уни овқатлантириш кераклиги, ит боласи олти ойлик бўлганда етти яшарлик итнинг овқатини бериш зарурлиги, боласи бўлган итни урган киши оғир жазога маҳкумлиги, итни урган ёки ҳақорат қилган кишилар абадий бахтсизликка дучор бўлиши, итлар садоқатли қўриқчилар эканлиги батафсил баён этилган.

Профессор Ҳ..Ҳомидий фикрича, “Вандидод”даги ҳуқуқий қарашларни-жиноятларни шартли равишда қуйидагича тасниф этиш мумкин:

1.Динга қарши жиноятлар: ғайридин билан никоҳга кириши коҳинни ҳақоратлаш, мансабини суистмол қилиш.

2. Шахсга қарши жиноятлар: ҳужум, таҳдид солиш, ҳомилани тушириш, аёлга ҳомиладорлик пайтида шикаст етказиш.

3..Ҳайвонларга, уй ҳайвонларига, хусусан, турли хилдаги итларга қарши жиноятлар.

4.Мулкий жиноятлар: ўғирлик, қароқчилик, паймоншиконлик, талон-тарож, босқинчилик.

5.Ахлоқий жиноятлар: фоҳишабозлик, зўрлаш, эр-хотинларнинг хиёнати, қасддан оила қурмай юриш, никоҳ қоидаларини бузиш, зино, хиёнат.

6.Табиатга қарши жиноят: ер, сув, ҳаво, оловни асраш қоидаларини бузиш, ернинг мелиоратив ҳолатига қарамаслик, атроф- муҳитни муҳофаза қилиш қоидасини, жамоат ва шахсий гигиенани бузмоқ, боғ-роғ, резаворга зарар етказмоқ, сувни исроф қилмоқ, бетартиб бутазор яратмоқ, дарахт ўтқазмоқ.

“Авесто”да барча жиноятларга бериладиган жазоларнинг аниқ меъёрлари белгилаб қўйилган. Масалан, денгиз кучугини ўлдирганга белгиланган жазо билан чўпон итини ҳалок этганнинг жазосида ҳам, жаримасида ҳам жиддий фарқ бор. Ёки ҳовуздан ювилмаган кўзада сув олган билан буғдойзорни пайҳон қилган, дарахтнинг шоҳини синдирганга бериладиган жазолар ҳам ўзаро фарқ қилади. Кўриниб турибдики, гуноҳ учун бериладиган жазо тартиблари қатъий низомга, қонун тусига кирган бўлган.Муқаддас манбада қайд этилганидек,

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

дарахтнинг бир шохини синдирган ҳам, нопок кўзани ҳовузга солган ҳам 25 қамчи калтакланиш билан жазоланган. Турмушга чиқиб зурриёт қолдириш кераклигини унутган балоғат ёшидаги қизлар қопга солиниб 50 қамчи калтакланган. Балоғатга етиб, уйланмай юрган йигитлар эса темир камар боғлаб юриши шарт бўлган.

“Авесто”да оила мустаҳкамлиги, аёл эрки, хотин- қизларнинг жамоат ишлари, ибодат маросимларида эркаклар билан тенг иштироки ҳам алоҳида таъкидланган.

Зардуштийликда бир эркакка бир никоҳ раво бўлган, холос. Эр-хотиннинг бир-бири билан келиша олмаслиги, келиннинг қайнана ва қайнатага ёқмаслиги, фитна, бўҳтон, чақимчилик туфайли оиланинг бузилиб кетишига маҳалла- кўй, жамоатчлик сира йўл қўймаган. Никоҳ томонларнинг бирида жинсий ёки руҳий ноқислик мавжуд бўлган тақдирда ёки хиёнат содир этилган ҳолдагина бекор қилинган. Зино ва зинокорлик қаттиқ қораланган. Зинокорлар 14 та ариққа кўприк солиб бериш билан ўз гуноҳларини ювиши мумкин бўлган. Шунингдек, “Вандидод”да яйлов ва экинзорларни пайҳон қилган, хонаки ҳайвонлар, ов ёки чўпон кучугига озор етказган, уларни қасддан ёхуд билмай ўлдириб қўйганларга қўлланиладиган жазо, жарима, тартиб, меъёрлари ҳам батафсил баён қилинган.

Ижтимоий ёки хусусий мулкка кўз олайтирган ва уни ўғирлаганлар, қароқчи ва йўлтўсарлар ўлим жазосига ҳукм қилинган. Бировнинг жонига қасд қилганлар Ватан хоини сифатида дорга осиб ўлдирилган. Ўлим жазосига ҳукм қилинганлар ҳукм ижро этилгунга қадар канал қазиш, ҳовуз ва қудуқлар кавлашда ишлатилган.

## ХУЛОСА

Умумлаштириб айтганда тарихий қонун- қоидаларни ўзида мужассам этган бу китобда ҳозирги ҳуқуқшуносликнинг турли соҳаларига- жиноят ҳуқуқи, фуқаролик ҳуқуқи, оила- никоҳ ҳуқуқи, экология ҳуқуқи, аграр ҳуқуқига доир кўплаб қоидаларни учратиш мумкин. Албатта бу қоидалар ўша давр муҳити учун хос бўлган ва адолат тантанасига хизмат қилишга қаратилган сўзлардир. “Авесто”даги ҳуқуқий қарашларни бугунги ҳуқуққа кўчириб бўлмасада, ундаги кўпгина ғоялардан ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантиришда фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Шуни ҳам айтиш керакки, ўша даврда жиноят учун одамларга оғир жисмоний жазоларнинг берилиши уларнинг жиноят содир этишларининг олдини олишга қаратилган

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00961

усуллардан эди . Бугунги ҳуқуқ нормалари ва жазо чоралари жиноятни ахлоқан тузатиш ва тарбиялашга қаратилган. Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “биз демократик ислоҳотлар йўлидан ҳеч қачон ортга қайтмаймиз. Қанчалик қийин бўлмасин, фақат олдинга- янги , юксак марралар сари бораверамиз”. Зардуштийлик динининг муқаддас китоби “Авесто”да баён этилган инсонларнинг ҳуқуқ, бурч ва мажбуриятлари тўғрисидаги бебаҳо пандар ва фикрлар ҳозир ҳам долзарблигини сақлаб қолмоқда. Мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти қуриш жараёнида халқимизнинг бебаҳо маънавий мероси “Авесто”да илгари сурилган ҳуқуқий маданият соҳасидаги ибратли ғоялардан одамларни, хусусан ёшларни қонунларга ҳурмат руҳида тарбиялаш, уларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишда фойдаланиш зарур деб ўйлаймиз.

## REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т., Ўзбекистон, 2017.- Б.-
2. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3- жилд, Т.: Ўзбекистон, 2019.-Б.-56.
3. Авесто. Тарихий- адабий ёдгорлик. Асқар Маҳкам таржимаси. Т., Шарқ, 2001.-Б.- 13,14,15,116-118, 121-122.
4. Бойс Мери. Зороастрийцы. Верования и обычаи. М., Наука, 1988.-С.-58-62.
5. Ҳ. Ҳамидий. Авестодан Шоҳномага. Т., Шарқ, 2007.- Б.-106.
6. Махмудова Г.Т. Авестонинг фалсафий моҳияти. Т., HOSIR, 2015.- С.-97.
7. Хўжамуродов И.Р. Авестода маънавият масаласи// Мулоқот, 1996 йил 1-сони, Б.-47-51.
8. Хўжамуродов И.Р. “Авесто”да эътиқод масаласи// Ўзбекистон Аграр фани хабарномаси. №1(51 ) сони, 2013 йил, Б.- 102-104.